

небезпеки такого рівня боргових зобов'язань в контексті визначення оптимального співвідношення податкових та боргових джерел формування бюджетних ресурсів набуває особливої актуальності.

Література

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № – 2456-VI [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

2. Новий курс: реформи в Україні 2010-2015: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

3. Сідельникова Л.П. Боргова політика України в умовах нестабільної економіки / Л.П. Сідельникова // Економіка і держава. – 2011. – № 9. – С.4-7.

4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

Рецензент докт. екон. наук, професор Н.С. Миколайчук

622.691

*Атаманчук Д.І., здобувач,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ

Актуальність дослідження ринку природного газу зумовлюється постійним зростанням питомої ваги природного газу у світовому енергетичному балансі, так, за останні 20 років частка природного газу у балансі первинних енергоносіїв зросла з 19% до 24%, за прогнозами експертів вона буде зростати і надалі, в перспективі може досягти 26–28% до 2020 року і 30% до 2030 року [1]. Масштаби і структура споживання енергетичних ресурсів у світовій економіці зазнають значних змін під впливом попиту і пропозиції. Екологічність, економічність і технологічність природного газу обумовлюють високі темпи росту попиту на нього. За різноманітними оцінками збільшення його споживання в цілому по світу складає близько 2,5–3% за рік. Серед основних факторів, що зумовлюють зростання попиту на газ доцільно виділити також темпи зростання світової економіки і, зокрема, її енергоємних галузей – електроенергетики, хімічної промисловості, металургії та інших. Паралельно відбувається зростання попиту на газ у сфері послуг, суспільному секторі та домашньому господарстві. Проблеми функціонування світового енергоринку та його газового сектору знайшли своє відображення у працях Г.Г. Бурлака, О.О. Лапка, О.О. Шкута, І.О. Шихізаде та інших науковців. У працях таких дослідників, як І.В. Дяк, З.П. Осінчук, О.П. Горев, вивчається історія газової промисловості України, основні тенденції її розвитку у ХХ ст. Однак, менш вивченими залишаються питання формування повноцінного конкурентного ринку природного газу України. Внаслідок цього основною метою статті є визначення особливостей формування збалансованого ринку природного газу України та факторів, що на нього впливають.

Світові запаси природного газу на 2009 р. склали 185 трлн. т., за останні десять років вони збільшилися у 1,25 рази. Лідерами по запасам газу є Російська Федерація (43,3 трлн. м³), Іран (29,6 трлн. м³) та Катар (25,5 трлн. м³) [1]. Наступні місця у рейтингу посідають Саудівська Аравія, Туркменістан, ОАЕ, США, Венесуела – їх сукупна частка запасів природного газу складає 33,5 трлн. т. або 18,1% світових запасів. За останнє десятиріччя найбільший приріст запасів був досягнутий на Близькому та Середньому Сході – в 1,43 рази, в Африці – у 1,36 раз і у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону – у 1,35 раз. Таким чином, найкрупніші запаси природного газу зосереджуються в Росії, а також на Близькому та Середньому Сході.

Лідерами у сфері видобування газу є Російська Федерація – 601,7 млрд. м³ та США – 582,2 млрд. м³, сукупне видобування вказаних країн складає 38% світових показників. У цілому світове видобування природного газу досягло рекордних показників – 3,1 трлн. т. і продовжувало зростати навіть в умовах світової фінансової кризи. Найбільшого приросту видобування було досягнуто в Азербайджані – 50,4%, Бразилії – 22,7%, Катарі – 21,2 % [2].

Максимальна забезпеченість природним газом, що визначається як відношення запасів до об'єму видобування, має місце в країнах Близького та Середнього Сходу – близько 200 років, для Російської Федерації цей показник складає 70 років, для США – 11,6 років (табл. 1) [3].

Доведені запаси природного газу у світі

	2007 р. трлн. м ³	% до загальносвітових запасів	Співвідношення запасів і видобутку (роки)*
Росія	44,65	25,2	73,5
Ран	27,80	15,7	248,4
Катар	25,60	14,4	428,1
Саудівська Аравія	7,17	4,0	94,5
ОАЕ	6,09	3,4	123,8
США	5,98	3,4	82,6
Нігерія	5,30	3,0	151,4
Венесуела	5,15	2,9	180,7
Алжир	4,52	2,5	54,5
Ірак	3,17	1,8	–
Індонезія	3,00	1,7	45,0
Норвегія	2,96	1,7	33,0
Туркменістан	2,67	1,5	39,6
Австралія	2,51	1,4	62,8
Малайзія	2,48	1,4	41,0
Єгипет	2,06	1,2	44,3
Казахстан	1,90	1,1	69,6
Китай	1,88	1,2	27,1
Кувейт	1,78	1,0	141,3
Узбекистан	1,74	1,0	29,7
Інші	18,95	10,6	14,8
Загалом у світі	177,36	100,0	60,3

- За умови збереження існуючих темпів видобутку

Поповнення світових запасів газу можна очікувати за рахунок зростання його добування і експорту із країн Сходу та Африки, що буде досягнуте за рахунок високих показників забезпеченості ресурсом та відносно низької собівартості його виробництва, а також по причині близького розміщення до основних ринків збуту.

Дослідження світового енергоринку надає можливість стверджувати, що на сучасному етапі глобальний ринок природного газу є відсутнім, мають місце лише регіональні газові ринки, зокрема, виділяють Північноамериканський, Близькосхідний, Європейський та інші ринки природного газу. Винятком є сформований загальносвітовий ринок зрідженого природного газу (ЗПГ), що функціонує за рахунок технологічної можливості транспортування ресурсу незалежно від трубопроводів. У 2008 році імпорт ЗПГ склав 227 млн. т., з яких 92 млн. т. імпорту припадають на Японію, 37 млн. т. – на Південну Корею [1]. Головним фактором, що визначає рівень розвитку даного ринку є розвиток світової енергетики – головного промислового споживача ЗПГ. На сьогодні частка ЗПГ складає 7,5% світового споживання газу і постійно зростає, однак, основним інструментом донесення природного газу від його постачальників до споживачів залишаються трубопроводи, розміщення яких визначає формування регіональних ринків природного газу.

Масштабні міжнародні газотранспортні системи зосереджені в Європі та країнах СНГ, а також у Північній Америці. Значно дрібніші сітки міжнародного транспортування природного газу знаходяться в Південно-Східній Азії. В інших регіонах (Північно-Східна Азія, Близький і Середній Схід, Північна Африка) газопроводи функціонують в основному на національному рівні і не несуть міжнародного характеру.

Україна залишається одним із найкрупніших транзитерів природного газу трубопровідним способом, вона має розвинену газотранспортну систему, яка включає 38,2 тис. км. газопроводів. Газотранспортна система, оператором якої є підприємство у складі НАК «Нафтогаз України» – дочірня компанія «Укртрансгаз», забезпечує подачу газу внутрішнім споживачам і здійснює основний обсяг експортних поставок російського газу до інших європейських країн. Компанія щороку транспортує для споживачів України близько 50-60 млрд. куб. м. і транзитом до країн Західної та Центральної Європи 110-120 млрд. куб. м. природного газу. Україна володіє найпотужнішою в Європі (за винятком Російської Федерації) системою підземного зберігання природного газу, яка налічує 13 сховищ із загальною активною ємністю 30 млрд. куб. м. та

максимальною добовою продуктивністю 254 млн. куб. м. [2]. Доведені запаси природного газу в Україні складають 1,03 трлн. куб. м., за цим показником вона посідає восьме місце у Європі, потенційні ресурси становлять 5,4 трлн. куб. м. Природний газ залишається основним паливно-енергетичним ресурсом України, його частка у паливно-енергетичному балансі складає близько 40,0% (у світі в цілому – 21%, у країнах ЄС – 24%), вказаний показник є одним із найвищих у світі [1]. Споживання імпортованого природного газу складає понад 70%, при цьому 100% імпорту забезпечується поставками із Російської Федерації.

Газова промисловість України є інтегрованою до Європейського енергоринку, внаслідок цього тенденції Європейського ринку природного газу та досвіду країн ЄС у питаннях управління газовою промисловістю справляють важливий вплив на розвиток ринку природного газу України. У сучасних умовах газова промисловість України переживає значні трансформаційні зміни, що пов'язано, насамперед, з її інтеграцією до Європейського газового простору. 18 грудня 2009 року Рада міністрів Енергетичного співтовариства схвалила приєднання України до цієї організації. Аналіз ринку природного газу ЄС, надає можливість стверджувати, що Європейський Союз є великим споживачем природного газу, постачання якого здійснюється переважно за довгостроковими домовленостями трубопровідним способом. Вказані особливості обумовили формування стратегічних орієнтирів загальноєвропейської практики управління газовою промисловістю.

У цілому, характерною особливістю функціонування ринку природного газу, в умовах сучасної постіндустріальної економіки, є його лібералізація, що передбачає посилення конкуренції і, відповідно, підвищення ефективності його функціонування, зменшення можливостей для зростання роздрібних цін, підвищення якості обслуговування.

Від самого початку проведення спільної політики у газовому секторі європейський ринок природного газу розглядався як конкурентний, однак, у національних газових галузях домінували природно-монополні інтегровані структури. Крім цього, його розвиток стримувався через наявність адміністративних обмежень. Внаслідок цього, важливим кроком у розвитку збалансованого ринку природного газу ЄС стала необхідність розробки та впровадження відповідного нормативно-правового забезпечення.

Нормування газового сектору ЄС здійснюється за допомогою різноманітних нормативно-правових актів. Зокрема, Європейська Енергетична хартія (1991 р.) – декларує принципи міжнародного співробітництва у сфері енергопостачання.

Директива 98/30/ЄС про єдині правила для внутрішнього ринку природного газу (Перша газова директива) – передбачала поступове впровадження спільних правил на національних газових ринках; обмежувала адміністративну роль урядів у контролі за газовою промисловістю на користь ефективних, правових, економічних і регуляторних форм контролю, однак не встановлювала чітких нормативів діяльності незалежних регуляторів. Внаслідок цього відбулося цілий ряд укрупнень енергетичних компаній, шляхом злиття та поглинання, та їх вихід у суміжні галузі. Крім цього, директива не забезпечила очікуваної рівних умов для усіх суб'єктів, так як не вдалося усунути домінування потужних вертикально інтегрованих компаній та ін.

Вказані проблеми зумовили необхідність розробки та прийняття нормативно-правового акту, який мав врахувати вказані особливості ринкових механізмів та розробити більш чіткі правила функціонування єдиного загальноєвропейського газового сектору. Таким актом стала Директива 2003/55/ЄС про спільні правила для внутрішнього ринку природного газу (Друга газова директива), яка скасовувала Директиву 98/30/ЄС.

Друга газова директива передбачає:

відокремлення транспортування від постачання шляхом забезпечення незалежності операторів газотранспортної системи, операторів газорозподільної системи та об'єднаних операторів;

забезпечення прозорості звітності шляхом вживання державами членами всіх необхідних заходів для ведення підприємствами обліку;

забезпечення доступу до газотранспортної і газорозподільної системи, терміналів ЗПГ на основі опублікованих тарифів, що є справедливими для всіх кваліфікованих споживачів і застосовуються об'єктивно та без жодної дискримінації. Держави-члени мають забезпечити затвердження тарифів або методологій, на основі яких вони розраховуються регуляторним органом;

цілий ряд заходів у галузі дотримання надійності постачання, що забезпечується постійним моніторингом таких сфер, як: балансу попиту і пропозиції на національних ринках, якості і рівня технічного обслуговування мереж та ін.;

розроблення та впровадження необхідних заходів у напрямі захисту довкілля [4].

У подальшому було прийнято Директиву 2004/67/ЄС про забезпечення надійності постачань природного газу, що зобов'язує країни-члени систематично звітувати про запровадження регуляторних актів, які сприяють збільшенню інвестуванню у інфраструктуру газової промисловості і створення мінімальних запасів газу. Крім цього у документі визначено порядок моніторингу безпеки поставок газу, а також механізм спільних дій у випадку перебоїв; рекомендовано розширення спотової торгівлі природним газом.

Наступним документом у цьому напрямі став Регламент (ЄС) №1775/2005 про умови доступу до мереж транспортування природного газу.

Зазначені документи складають правову основу функціонування газового сектору Європейського Союзу на сьогодні, однак, його подальший розвиток вимагає постійного вдосконалення нормативного забезпечення. В рамках цього процесу 25 червня 2009 року Рада ЄС ухвалила «Третій лібералізаційний енергетичний пакет», що складається із п'яти базових документів, у тому числі Третьої газової директиви про загальні правила функціонування ринку природного газу. Вказаний пакет документів має пройти процедуру імплементації за трьох річний період і у перспективі замінити діючу на даний момент Другу газову директиву.

Необхідність прийняття нового пакету документів визначається цілим рядом чинників, що зумовлені відмінностями у впровадження загальноєвропейських норм на території ЄС. Результаті аналізу існуючої ситуації був запропонований компромісний варіант розподілу інтегрованих компаній. Зокрема, за ініціативою Франції та Німеччини за колишніми державними монополіями було залишене право власності на газові мережі при умові, що вони будуть підлягати жорсткому зовнішньому контролю. Поряд із цим, у тих країнах де забезпечено проведення повного газового розмежування, виробникам енергії заборонено право власності на газотранспортний бізнес.

Отже, у відповідності до Третьої директиви на території Співтовариства можлива реалізація газового розмежування за декількома варіантами у залежності від національних особливостей функціонування газових галузей. Крім цього, у новому пакеті документів закріплюється посилення ролі національних регуляторів і прописуються засади створення спеціального Агентства по їх взаємодії. Така норма закономірно може призвести до централізації регулювання ринком природного газу у Європі та збільшення компетенції загальноєвропейських органів та інститутів, при цьому роль національних органів істотно зменшується.

Аналіз основних перетворень, що відбулися у межах газової промисловості ЄС, надає можливість визначити основні закономірності її розвитку, та фактори, що впливають на розвиток ринку в Україні. По-перше, лібералізаційні перетворення, проведення яких привели до підвищення рівня відкритості та прозорості ринку, захисту прав споживачів, зростання ефективності роботи національних регуляторів.

По-друге, газова промисловість ЄС характеризується поступовим скороченням власного видобутку та зростанням споживання природного газу. Закономірно, це приводить до зростання залежності газової промисловості Співтовариства від імпортування природного газу. Ситуація ускладнюється тим, що постачання здійснюється лише від трьох країн: Російська Федерація, Норвегія, Алжир. Внаслідок цього, ринок природного газу ЄС можна охарактеризувати як ринок продавця.

По-третє, основний обсяг постачання газу здійснюється трубопровідним способом за довгостроковими контрактами. Питома вага поставок ЗПГ є незначною тому істотно не впливає на ринкову кон'юнктуру. Вказані характеристики роблять Україну важливим гравцем на європейському ринку природного газу. У Концептуальному документі Європейського союзу (ЄС) «Зовнішня політика – на службі енергетичних інтересів Європи» (2006 р.) Україна визначена як один із пріоритетних партнерів ЄС в енергетичному діалозі.

Однак, повноцінна інтеграція ринку природного газу України до ринку ЄС є можливим лише за умови адаптації української законодавчої бази до норм Співтовариства. Донедавна головними нормативно-правовими документами, що регулює діяльність ринку природного газу України, були Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення споживачів природним газом», законами України «Про трубопровідний транспорт», «Про нафту і газ» та ряд інших. Важливим кроком у подальшому розвитку ринку стало прийняття Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу», що набрав чинності з 24 липня 2010 року. Серед основних норм, закріплених вказаним законом, необхідно виділити:

можливість вільного вибору споживачами постачальників природного газу. Необхідно зазначити, що вступ цієї норми у дію відстрочений у часі: згідно з розділом VI закону, з 1 січня 2012

року право вільно купувати газ у будь-якого постачальника повинно отримати обмежене коло споживачів, визначене НКРЕ, а решта категорій споживачів зможе вільно вибрати постачальників газу з 1 січня 2015 року;

можливість вільного рівного доступу до магістральних і розподільних газових мереж, а також до потужностей зберігання газу. Закріплення права на вільний і рівний доступ до ГТС України є відповідним принципам, що закріплені Другою газовою директивою ЄС;

відокремлення діяльності з транспортування або розподілу газу від діяльності з його видобування та постачання. Фактично мова йде про створення конкурентного середовища на ринку природного газу і дотримання принципу «газового розмежування».

Необхідно відмітити, що Закон у цілому має рамковий характер, у документі зафіксовано базові правові принципи регулювання відносин у газовій галузі та передбачено, що конкретні норми мають бути додатково розроблені та ухвалені на підзаконному рівні. Практична реалізація закону значною або навіть вирішальною мірою залежатиме від механізмів його імплементації, що мають бути додатково розроблені.

Закон далеко не повною мірою відображає модель газового ринку, передбачену Другою газовою директивою ЄС. Однак реалізація навіть тих основних європейських принципів, що закріплені у ньому, надасть можливість побудувати збалансований ринок природного газу європейського типу.

Підводячи підсумок, правомірно стверджувати, що серед основних факторів, що впливають на формування збалансованого ринку природного газу в Україні, можна виділити такі. Глобальні тенденції розвитку світового господарства, що зумовлюють зростання питомої ваги природного газу у структурі первинних енергоресурсів. Формування загальносвітового ринку зрідженого газу та регіональних ринків природного газу, розміщення яких визначається наявністю газотранспортної інфраструктури. Інтеграція ринку природного газу України до Європейського енергоринку, зокрема, до Енергетичного співтовариства. Слід відмітити, що членство у цій організації є необхідною передумовою повної інтеграції України до Європейського Союзу. Внаслідок цього, визначальну роль у розвитку ринку природного газу України справляють лібералізаційні тенденції, що мають місце на Європейському енергоринку.

Формування нормативно-правового забезпечення функціонування ринку в Україні, насамперед, прийняття Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу», що закладає засади розвитку збалансованого, конкурентного ринку природного газу, побудованого на принципах «газового розмежування».

Література

- 1.Офіційний сайт Національного агентства України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naer.gov.ua>
- 2.WP Statistical Review of World Energy, June 2009.
- 3.Ринок газу ЄС: стан і тенденції розвитку / Центр Разумкова // Національна безпека і оборона, 2008. – №8. – С. 2–17.
- 4.Либерализация европейского газового рынка и российско-германское сотрудничество. / Е. Типайлов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.energy.eu/directives/1_17620030715en00570078.pdf
- 5.Гудков И. Газовый рынок Европейского союза: правовые аспекты создания, организации и функционирования. / И. Гудков. – М., 2007. – С. 190.

Рецензент докт. экон. наук, профессор О.В. Комелина

338.48:339.137.2

*Бартошук О.В., аспірант,
Класичний приватний університет*

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Стрімке залучення національних економік у міжнародний економічний простір приводить до посилення впливу факторів мегапорядку на розвиток в країнах, у першу чергу, основних і допоміжних сфер господарювання, у тому числі й туризму. Лібералізація зовнішньої торгівлі, відкриття економічних кордонів країн сприяє підвищенню інтенсивності конкуренції з боку іноземних конкурентів, що зумовлює необхідність визначення міжнародної конкурентоспроможності туристичного бізнесу, ведення моніторингу її рейтингу. Вивченню різних аспектів